

**А. А. БУТИРСЬКИЙ. СУДОВА СИСТЕМА РЕСПУБЛІКИ БОЛГАРІЯ:
ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ**

Досліджено судову систему Болгарії, визначено її складові, проаналізовано статус судді, окреслено статус Конституційного суду Болгарії та його повноваження.

Ключові слова: *судова система Болгарії, суд, суддя, Конституційний суд Болгарії.*

Исследована судебная система Болгарии, определены ее составляющие, проанализирован статус судьи, определен статус Конституционного суда Болгарии и его полномочия.

Ключевые слова: *судебная система Болгарии, суд, судья, Конституционный суд Болгарии.*

In given work explored judicial system to Bulgaria, are determined her component, analysed status of judges, determined status of the Constitutional court of Bulgaria and his authorities.

Key words: *judicial system of Bulgaria, court, judge, Constitutional court of Bulgaria.*

Реформа судової системи України направлена на забезпечення реального захисту прав та свобод громадян і юридичних осіб. Для досягнення поставленої мети необхідно враховувати не лише напрацювання вітчизняних науковців, але й зарубіжних. При цьому значний інтерес становлять країни, які відносяться до однієї правової сім'ї. Також важливим є наявність спільних рис правового регулювання. Даним критерієм відповідає Республіка Болгарія, яка до 1991 року входила до «братніх народів» СРСР, мала подібне законодавство, а після 1991 року пішла власним шляхом, вибравши орієнтиром право Європейського союзу.

Політичний устрій та трансформаційні процеси в країнах Центрально-Східної Європи в цілому та в Болгарії зокрема, досліджувався багатьма науковцями, а саме: В.І. Бурдяк, К.С. Гаджієвим, Т.В. Волокітною, Л.С. Прокопець, В.І. Шабуніною тощо. Проте, судова система Болгарії не була предметом дослідження українських науковців, що і зумовило актуальність даного дослідження.

Правова система Болгарії відноситься до романо-германської правової сім'ї. Розвиток прототипу сучасної судової системи почався після звільнення від турецького ярма у 1878 році. Тирновська Конституція князівства болгарського 1879 року у ст. 13 передбачала, що вся повнота судової влади належала судовим органам, які діяли від імені Князя¹.

Після 1944 року, коли Болгарія, як вірно відзначає В.А. Круглов, відійшла до радянської «сфери впливу»², судова система копіювалась з СРСР. Дана обставина обумовила запозичення Болгарією, подекуди не по своїй волі, багатьох правових інститутів СРСР. Вплив СРСР на право Болгарії, у різні часи оцінювався по-різному. Зокрема, міністр правосуддя С. Даскалова у 1977 році зазначала, що нова Конституція СРСР є великою хартією прав людини, хартією істинної свободи та демократії, хартією людяності, миру і прогресу. У ній закладені основні принципи організації діяльності судів СРСР, які і в подальшому будуть основою та прикладом для нас при удосконаленні нашого соціалістичного правосуддя та підвищення ефективності його діяльності³. Натомість, Л. Огнянов вказує, що Постановою-законом про доповнення закону про устрій судів від 3 жовтня 1944 р. скасована незмінюваність суддів. Це дало можливість владі Вітчизняного фронту в

© БУТИРСЬКИЙ Андрій Анатолійович – кандидат юридичних наук, суддя Господарського суду Чернівецької області

Болгарії здійснити масові чистки у судовій системі. «За грубу фашистську діяльність» звільнено 145 суддів та прокурорів, «в інтересах служби» – 82 особи. Загальна кількість звільнених складала близько 50 на сто суддівського складу в 1950 р.⁴

У травні 1950 року в Болгарії був створений Державний арбітраж, який вирішував спори між соціалістичними організаціями, і який не входив до судової системи.

Проте наприкінці 80-х років у Болгарії відбулись значні перетворення у політичному устрої. Так, у 1991 р. була прийнята нова Конституція, яка передбачала утворення демократичної, правової і соціальної держави. З цього приводу Л.С. Прокопєць зазначає, що за новою Конституцією (1991) діють інститути президентства, законодавчої, виконавчої та судової влади; встановлено республіканську форму парламентської демократії⁵. Також у 1991 році був ліквідований Державний арбітраж.

Основні елементи судової системи визначені у гл. 6 Конституції Болгарії, яка називається «Судова влада». Конституція Болгарії дещо відрізняється від інших конституцій. Так, В.В. Маклаков зазначає, що інколи у конституційному матеріалі зустрічаються вказівки на призначення судової влади. Наприклад, ст. 117 Конституції Болгарії 1991 р. безперечно встановила, що ця влада захищає права та законні інтереси громадян, юридичних осіб та держави⁶. Стосовно інституту апеляції В.В. Маклаков вказує, що в конституційному матеріалі згадки про апеляційне оскарження зустрічаються нечасто (наприклад, його можна знайти в ч. 1 ст. 119 Конституції Болгарії 1991 р.)⁷.

Варто відзначити, що правосуддя в Болгарії здійснюється іменем народу (в нашій державі – іменем України). Конституція Болгарії покладає на суди здійснення контролю за законністю актів та дій адміністративних органів. Також суди забезпечують рівність та умови для змагальності сторін у судовому процесі. Однак, як справедливо відзначає Є. Стоянов, основним завданням судової діяльності є здійснення судочинства⁸.

Ч. 1 ст. 119 Конституції Болгарії передбачає, що судочинство здійснюється Верховним касаційним судом, Верховним адміністративним судом, апеляційними, окружними, військовими та районними судами⁹.

Верховний касаційний суд є вищою судовою інстанцією по кримінальним та цивільним справам. Даний суд знаходиться у Софії, а його юрисдикція розповсюджується на всю територію Болгарії. На Верховний касаційний суд покладається обов'язок здійснювати верховний нагляд за єдиним застосуванням законів всіма судами. З цього приводу К. Кочев відзначає, що особливого значення у такому розумінні мають роз'яснювальні рішення, які публікуються за розпорядженням міністра юстиції і якими керуються суди¹⁰.

Верховний касаційний суд складається з кримінальної, цивільної та торгової колегії, які, у свою чергу, поділяються на відділення. Справи у Верховному касаційному суді розглядаються трьома судьями, якщо інше не передбачено законом. У складі Верховного касаційного суду діє Пленум, до складу якого входять всі судді даного суду. Пленум Верховного касаційного суду визначає склад колегій та кількість і склад відділень. Також Пленум Верховного касаційного суду заслуховує щорічний звіт голови Верховного касаційного суду про його діяльність.

Верховний адміністративний суд здійснює верховний судовий нагляд за правильним та однаковим застосуванням законів в адміністративному судочинстві. До компетенції Верховного адміністративного суду належить вирішення спорів щодо законності актів Ради міністрів та міністрів, а також інших актів, передба-

чених законом. Справи у Верховному адміністративному суді розглядаються трьома суддями, якщо інше не передбачено законом. У складі Верховного адміністративного суду також діє Пленум.

За наявності суперечливої практики щодо тлумачення або застосування закону приймається роз'яснювальне рішення відповідного суду. Так, спільні роз'яснювальні рішення приймають на загальних зборах, у межах спільних спірних питань, кримінальна, цивільна та торгова колегії Верховного касаційного суду, цивільна та торгова колегії Верховного касаційного суду, колегії Верховного адміністративного суду.

Якщо ж при правозастосуванні спірні питання виникають між Верховним касаційним судом та Верховним адміністративним судом, то роз'яснювальна постанова приймається на загальних зборах цих судів.

Структура прокуратури відповідає структурі судів, а Головний прокурор здійснює нагляд за законністю та управління діяльністю всіх прокурорів (ст. 126 Конституції Болгарії).

Призначення та звільнення з посади голови Верховного касаційного суду, голови Верховного адміністративного суду здійснює президент за поданням Вищої судової ради на 7-річний строк без права повторного обрання. Він не може відмовити в їх призначенні при повторній пропозиції. Це ж положення розповсюджується також на головного прокурора¹¹.

Також у Болгарії діє Конституційний суд, який утворений у 1991 році. Конституційний суд Болгарії складається з 12 суддів, третина з яких обирається народними зборами, третина призначається президентом, а інша третина обирається на загальних зборах суддів Верховного касаційного суду та Верховного адміністративного суду. Судді Конституційного суду Болгарії займають дану посаду 9 років без права повторного обрання. Повноваження Конституційного суду Болгарії визначені ст. 149 Конституції Болгарії, яка визначає, що даний суд:

- 1) дає обов'язкові тлумачення Конституції;
- 2) виносить рішення за позовами про встановлення неконституційності законів та інших актів Народного зібрання, а також актів президента;
- 3) вирішує спори про компетенцію між Народними зборами, президентом і Радою міністрів, а також між органами місцевого самоврядування і центральними органами виконавчої влади;
- 4) встановлює відповідність Конституції укладених Республікою Болгарія міжнародних договорів до їх ратифікації, а також відповідність законів загально-визнаним нормам міжнародного права та міжнародними договорами, стороною яких є Болгарія;
- 5) виносить рішення по спрах про конституційність політичних партій і об'єднань;
- 6) виносить рішення у спрах щодо законності виборів президента і віце-президента;
- 7) виносить рішення у спрах про законність виборів народного представника;
- 8) виносить рішення за звинуваченнями, висунутими Народними зборами проти президента або віце-президента.

Стосовно правого статусу Конституційного суду Болгарії, В.І. Бурдяк відзначає, що за Конституцією, це не державний орган, але по суті своєї діяльності він бере участь у роботі політичної системи через контрольні та арбітражні рішення¹². У рішенні Конституційного суду Болгарії №18 від 16.12.1993 року зазначено, що він не входить ні до одної з трьох гілок влади – законодавчої, виконавчої і судової ні організаційно, ні функціонально¹³.

Більш детально питання судоустрою та статусу суддів висвітлено у Законі Болгарії про судову владу (Закон за съдебната власт). Даний закон визначає структуру та принципи судової системи Болгарії, статус суддів, а також взаємодію органів судової влади із законодавчою та виконавчою владами. Згаданий закон, крім суддів, визначає правовий статус прокурорів та слідчих¹⁴.

Суддів, крім голів Верховного касаційного суду та Верховного адміністративного суду, призначає та звільняє Вища судова рада. Даний орган є постійно діючим та таким, що представляє судову систему і забезпечує її незалежність. Вища судова рада складається з 25 членів, при чому голови Верховного касаційного суду і Верховного адміністративного суду та Генеральний прокурор є його членами за посадою, 11 членів обирають Народні Збори із числа суддів, прокурорів, слідчих, науковців у галузі права, адвокатів та інших юристів, а інші 11 – органи судової влади (6 суддів, 4 прокурори, 1 слідчий).

Голів Верховного касаційного суду та Верховного адміністративного суду призначає та звільняє Президент за поданням Вищої судової ради на строк 7 років без права повторного обрання. У 2006 році до Конституції Болгарії були внесені зміни, які передбачали право президента звільнити голову Верховного касаційного і Верховного адміністративного судів за пропозицією четвертої частини народних представників, яка прийнята двома третинами народних представників, у випадку тяжкого злочину або системного невиконання службових обов'язків та здійснення дій, які принижують авторитет судової влади. Проте, внесені зміни рішенням Конституційного суду Болгарії №7 від 13.09.2006 року визнані неконституційними, оскільки спірна норма не вписується в модель правової держави¹⁵.

Суддею може бути призначений громадянин Болгарії, який має вищу освіту за спеціальністю «Право», має необхідний стаж правової роботи, необхідні моральні та професійні якості, який не був засудженим за умисний злочин та не має психічних захворювань.

Судді обираються безстроково за рішенням Вищої судової ради після п'яти років роботи на посаді судді та проведення атестації. Звільнення суддів здійснюється: у випадку досягнення 65-ти років; подання заяви про відставку; набрання законної сили вироком, який передбачає покарання у вигляді позбавлення волі за умисний злочин; за тривалої (більше одного року) неможливості виконувати свої обов'язки; якщо накладено дисциплінарне стягнення, яке передбачає звільнення з посади; якщо є рішення Вищої судової ради про відмову в обранні суддею безстроково; у випадку порушення вимог щодо несумісності; у випадку поновлення на роботі судді внаслідок незаконного звільнення.

В окружних судах Болгарії можуть працювати молодші судді, які призначаються терміном на 3 роки. Даний строк може бути продовжений Вищою судовою радою на 6 місяців. Керівник відповідного суду призначає наставника для молодшого судді, який допомагає у професійному розвитку. Після закінчення трирічного строку молодший суддя призначається суддею районного суду без проведення конкурсу.

Закон Болгарії про судову владу передбачає, що в окружних, адміністративних та апеляційних судах, у Верховному касаційному суді та Верховному адміністративному суді працюють помічники. Помічником може бути особа, яка має вищу юридичну освіту, необхідний стаж і пройшла конкурс.

У судовій системі Болгарії відсутні суди, які вирішують лише економічні спори. Дані спори вирішують загальні суди, у складі яких існує відповідна спеціалізація. Суди Болгарії розглядають цивільні, кримінальні та адміністративні справи.

Одним із альтернативних способів вирішення спорів в Болгарії є процедура медіації. Дана процедура регламентована Законом про медіацію (Закон за медіаціята) від 17.12.2004 року. Медіація визначається як добровільна процедура поза-судового вирішення спору третьою особою – медіатором, який допомагає сторонам досягти згоди по спірних питаннях.

У ст. 3 Закону про медіацію передбачено, що предметом медіації можуть бути цивільні, трудові, сімейні та адміністративні спори, справи, пов'язані з захистом прав споживачів¹⁶. Процедура медіації позитивно оцінюється болгарськими юристами, які відзначають, що медіація надає можливість швидко, ефективно та дешево вирішувати спори. Досвід Болгарії показав, що спори вирішуються переважно за одну або дві сесії медіації, які тривають від 2 до 4 годин¹⁷.

Найнижчою ланкою судової системи Болгарії є районний суд, який розглядає всі цивільні справи, за виключенням тих, які підсудні окружним судам, які вирішують спори як суд першої інстанції. Районний суд розглядає справи у складі одного судді, якщо інше не передбачено законом.

Цікавим є положення ст. 81 Закону Болгарії про судову владу, яка передбачає, що у випадку, коли посада у районному суді є не зайнятою або суддя не може виконувати свої обов'язки і не може бути замінений іншим суддею цього суду, голова відповідного окружного суду може відрядити на вакантне місце суддю іншого районного суду, суддю окружного суду або молодшого суддю із стажем роботи не менше 2 років.

Окружний суд в якості суду першої інстанції розглядає: кримінальні справи у складі одного судді та двох судових засідателів, якщо інше не передбачено законом; цивільні справи у складі одного судді. Молодший суддя може бути у складі суду, який розглядає кримінальну справу в якості суду першої інстанції, але не може бути єдиним суддею або доповідачем у справі.

У якості суду другої інстанції окружний суд розглядає справи у складі трьох суддів, якщо інше не передбачено законом. У даному випадку до складу суду може входити молодший суддя.

Рішення районного суду може бути оскаржено до окружного суду, а якщо останній вирішував справу як суд першої інстанції, то рішення оскаржується до апеляційного суду.

Військовій суди прирівнюються до окружних. Компетенція військових судів визначається законом, а справи розглядаються у складі одного судді та судових засідателів, якщо інше не передбачено законом.

Підсумовуючи викладене, приходимо до наступних висновків:

- 1) у Болгарії діють суди загальної та адміністративної юрисдикції;
- 2) Конституційний суд Болгарії не відноситься до жодної з гілок влади, а є органом, який здійснює тлумачення Конституції Болгарії та надає висновки щодо конституційності законів та підзаконних актів;
- 3) у Болгарії існує трьохланкова судова система: перша інстанція – районний суд, апеляційна інстанція – окружний суд, касаційна інстанція – Верховний касаційний суд. Якщо ж справу у першій інстанції розглядає окружний суд, то апеляційною інстанцією є апеляційний суд, а касаційною – Верховний касаційний суд.

1. *Търновска конституция* / Ред. и съст. Г.К. Кирилов София // Вестник «За Търновска конституция» и др. – 1994. – 63 с. 2. *Круглов В.А.* Влияние СССР на формирование и развитие политической и экономической модели Болгарии в 40–60 годы XX века: Учебно-метод. пособие. – Владикавказ, 2004. – С. 119. 3. *Даскалова Светла.* Приносът на съветския опит в изграждане и развитие на социалистическото правосъдие в Народ-

на Република България // Социалистическо право. – 1977. – № 10. – С. 8-9. **4. Огнянов Любомир.** Съветското влияние върху организацията и дейността на органите на съдебната власт в България (1949-1956 г.) // България в сферата на съветските интереси. Кръгли маси «Съветският фактор в развитието на България след 4 септември 1944 година», «Коминтернът, Коминформбюро и България», София, 21-23 април 1997 г. – София: Академично издателство «Проф. Марин Дринов», 1998. – С. 74. **5. Пропонецъ Л.С.** Политичний развиток парламентаризму в Републиці Болгарія у трансформаційний період: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Чернівецький національний університет імені Юрія Фельковича МОН України. – Чернівці, 2006. – С. 8. **6. Конституционное право зарубежных стран.** Общая часть: [учеб. для студентов юрид. вузов и фак.] / В.В. Маклаков. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – С. 770. **7.** Там же. – С. 772. **8. Стоянов Е.** Съдебен контрол върху индивидуалните административни актове. – София: Сиела софт енд паблишинг АД, 2011. – С. 28. **9. Конституция на Република България.** Приета от Великото народно събрание 12 юли 1991 г. – София: Нова звезда, 2002. – 40 с. **10. Върховен касационен съд и касационно производство / Костадин Кочев** София: Унив. изд-во «Св. Климент Охридски», 1994. – С. 6. **11. Политическая система Болгарии в середине 90-х гг. // Политическая трансформация стран Центральной и Восточной Европы: [Сборник] / Рос. акад. наук, Ин-т междунар. экон. и полит. исслед. – М.: МИЭПИ, 1997 – С. 24. **12. Бурдяк В.І.** Република Болгарія на зламї епох: політична трансформація суспільства: Монографія. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 203. **13. Рішення Конституційного суду Болгарії №18 від 16.12.1993 року [Електронний ресурс].** – Режим доступу: <http://www.constcourt.bg/Pages/Document/default.aspx?ID=133>. **14. Закон за съдебната власт [Електронний ресурс].** – Режим доступу: <http://law.dir.bg/reference.php?f=zsvl-07>. **15. Рішення Конституційного суду Болгарії №7 від 13.09.2006 року [Електронний ресурс].** – Режим доступу: <http://www.constcourt.bg/Pages/Document/default.aspx?ID=919>. **16. Закон за медиацията // Граждански процесуален кодекс.** Сборник нормативни актове. – София: Сиела софт енд паблишинг АД, 2011. – С. 259-268. **17. Герасимова З., Георгиев С.** Медиацията – алтернативен способ за разрешване на спорове // Търговско и конкурентно право. – 2007. – №2. – С. 27.**